

TÓTH GERGŐ

Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Aetas 40. évf. 2025. 3. szám, 184–186.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.3.184-186

www.aetas.hu

Moszkóvia John Milton szemével

John Milton: Moszkóvia rövid története.

Fordította Péti Miklós. Budapest: Károli

Gáspár Református Egyetem –

L'Harmattan, 2023. 160 oldal

Az 1682-ben megjelent, *Moszkóvia rövid története* című prózamű John Milton egyik legkevésbé kutatott munkája. Merőben eltér az író-politikus többi írásától, és sok máig megválaszolatlan kérdés merül fel keletkezésének időpontját, célját, műfaját illetően. A magyar olvasóközönség mostanáig csak az 1975-ben megjelent, Szenczi Miklós szerkesztette *Milton, az angol forradalom tükré* című antológiában olvashatott két részletet a *Moszkóvia* negyedik és ötödik fejezetéből magyar nyelven, Dávidházi Péter fordításában. Ezért is volt indokolt a jelen kötet kiadása, mely tartalmazza a mű teljes szövegét. Péti Miklós fordítása az 1682-es első kiadás alapján készült, és a fordító bőséges magyarázó jegyzetekkel világítja meg a műhöz kapcsolódó történeti és kulturális hátteret. Ezek a jegyzetek, ahol szükséges, felhívják a figyelmet a Milton által elkövetett történelmi pontatlanságokra és hibákra. Péti Miklós és Radnóti Klára két külön tanulmányban értelmezi a *Moszkóviát*. Míg a fordító inkább arra keresi a választ, hogyan illeszkedik a munka John Milton életművébe, addig Radnóti Klára az Oroszországról szóló európai irodalmak sorába kíséri meg elhelyezni azt. A kötet végén egy a *Moszkóvia*

olvasásához roppant hasznos földrajzi kislekixont találunk, amelyet Frey Katalin állított össze.

Maga a *Moszkóvia rövid története* öt fejezetből áll. Milton az előszóban elmondja, hogy miért érezte fontosnak megírni ezt a művet. Úgy gondolta, az addigi, Oroszországról szóló írások vagy túl rövidek és hiányosak, vagy túl hosszúak, és sok téves vagy felesleges részletet tartalmaznak. Célja az volt, hogy segítse a tájékozódni vágyó olvasót azzal, hogy korábbi munkák alapján összegyűjti a legfontosabb információkat ezekről a távoli vidékekről. Nem eredeti, új ismereteket akart tehát átadni, hanem elsődlegesen Richard Hakluyt és Samuel Purchas munkáit¹ összefoglalni.

Az első fejezet két nagyobb részre bontható. Az első felében Milton földrajzi bemutatást ad, elsődlegesen Oroszország európai felére koncentrálva. Ezt északon, a Szent-Miklós öböltől kezdi, ami nem véletlen, hiszen 1553-ban ide futottak be az országba érkező első angol hajók. Ezután a nagyobb folyókat, mint például a Dvinát követve folytatja a leírást egészen a Kaszpi-tengerig, végig ügyelve arra, hogy beszámoljon az angol kereskedők jelenlétéről az egyes területeken. Rövid leírást ad a fővárosról, Moszkváról, illetve a folyók mentén található több városról is. A fejezet második felében szó esik a moszkvai állam szervezetről és az orosz emberek szokásairól. A kormányzást, a jövedel-

¹ John Milton elsősorban Richard Hakluyt 1589-es, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation* című munkáját (bővített kiadás, 1598 és

1600 között jelent meg) és Samuel Purchas 1625-ben készült *Hakluytus Posthumus or Purchas his Pilgrimes* című művét használta.

meket, de még a hadsereget taglaló részeknél is kiemeli a cár korlátlan hatalmát.

A második és a harmadik fejezetben Milton eltávolodik Oroszország európai felétől, és az Uráltól keletre eső területekre koncentrálna. Az Ob folyót követve mutatja be Szamójföldet és Szibériát, majd Tunguziát és a Kínával szomszédos területeket, illetve magát Kínát is. A fejezet nagyobb része Oroszország Kínával való kapcsolatfelvételéről, a kínai nagy falról és a kínai városokról szól.

A negyedik fejezetben Milton bemutatja a moszkvai nagyfejedelmek és cárok történetét a Kijevi Rusz megalapításától kezdve I. Mihály cár trónra lépéséig. Megemlíti, hogy oroszok a hagyomány szerint Rurikot és rokonait hívták meg, hogy uralkodjanak felettük. Milton sorra veszi Kijev nagyfejedelmét egészen a mongol hódításig, majd pedig áttér a moszkvai uralkodók felsorolására Moszkva első fejedelmétől, Danyiiltól kezdve. Az egymást követő fejedelmekről röviden ír, a gyakori hatalmi harcokra, továbbá a szomszédos litvánokkal és lengyelekkel való ellenségeskedésre koncentrálna. IV. Iván (1547–1584) uralkodásáról és az utána kezdődő zűrzavaros időszakról és hatalmi harcokról adja a legrészletesebb leírásokat.

Az utolsó, ötödik fejezet az angol–orosz kapcsolatokat tekinti át 1553-tól, Anglia első oroszországi expedíciójától egészen a 17. század elejéig, Sir Thomas Smith angol követ 1604. évi útjáig. Anglia egyértelműen gazdasági haszon reményében, spanyol és portugál mintára, új kereskedelmi útvonalakat keresve indított felfedező expedíciót Európa északi részébe. Az első expedíció során Richard Chancellor sikeresen eljutott Moszkvába és találkozott IV. Iván cárral, aki érdeklődve és barátságosan fogadta az angolokat. Gazdasági megegyezésekről, tárgyalások eredményeiről Milton nem számol be, azonban részletesen leírja Chancellor és más angol követek útvonalát, fogadtatását és a tiszteletükre rendezett nagy lakomákat. A később ide érkezett megbízottakat is barátságosan fogadták a moszkvai udvarban, egyedül Jerome Bowes nagykövet tapasztalt el-

lenségesebb fogadtatást 1583 és 1584 közötti útja során. Az orosz kereskedők ugyanis egyre elégedetlenebbek voltak az angol kereskedők túlsúlyával az orosz piacokon, másrészt Hollandia egyre nagyobb befolyást kezdett szerezni Oroszországban, ami komolyan veszélyeztette az angol kereskedők különleges jogait.

A fordító, Péti Miklós az utószóban kísérli meg elhelyezni a *Moszkóvia rövid történetét* John Milton életművében. Mivel a mű nem kötődik szorosan Angliához, nem váltott ki nagy érdeklődést az angol és amerikai irodalomtörténészek körében. Így nagyon sok vitás kérdés merül fel a mű keletkezésének idejével, céljával, sőt a műfajával kapcsolatban is. Péti sorra véve a fejezeteket sok háttérinformációval szolgál a szerző jellemével és gondolkodásával, illetve Anglia történelmével kapcsolatban, melyek megvilágítják, Milton miért is foglalkozott oly részletesen egy-egy témával. A munka születésének időpontját illetően több feltételezés létezik. Egyrészt a mű előszavában az olvasható, hogy Milton teljes megvakulása előtt készítette azt, azaz valamikor 1652 előtt. Másrészt ugyanitt az szerepel, hogy ekkoriban nem volt más elfoglaltsága. Ezek alapján a kutatók vagy 1635 és 1638 közé teszik a mű születését, amikor az író a szülei házában élt, és idejének nagy részét tanulással töltötte, vagy 1647–1648-ra, ami egy viszonylag csendes és eseménytelen periódus volt az életében. Péti az 1648-as évszámot tekinti a legvalószínűbbnek, arra hivatkozva, hogy ekkor kivonatolta Samuel Purchas munkáit. A legtöbb kutató historiográfiai vagy geográfiai értekezésnek tekinti a munkát, amit a szerző feltehetőleg pedagógiai célzattal írt. Péti is kiemeli, hogy Milton megpróbálta kerülni az Oroszországról alkotott, a korszakra jellemző sztereotípiák kritika nélküli átvételét, és hangsúlyozta az elfogulatlan ismeretszerzés fontosságát. Péti Miklós és Radnóti Klára egyaránt megemlíti, hogy mivel John Milton az idegen nyelvek titkáraként szolgált a cromwelli kormányzatban, a *Moszkóvia rövid története* egyfajta útmutatónak készül-

hetett az angol diplomaták számára. Péti Miklós sorra veszi azokat a stílusjegyeket, amelyek különlegessége ellenére is egyértelműen miltonivá teszik a *Moszkóviát*, illetve bemutatja, hogy milyen módon kapcsolódik az a költő többi munkájához, elsődlegesen az *Elveszett Paradicsomhoz* és a *Visszanyert Paradicsomhoz*.

Tanulmányában Radnóti Klára a munkát elsődlegesen nem a miltoni életműben, hanem az orosz–nyugati kapcsolatokkal foglalkozó terjedelmes történeti irodalomban helyezi el. Bemutatja a moszkvai állam és a Nyugat kapcsolatának alakulását a kezdetektől egészen John Milton koráig. Európában a szélesebb olvasóközönség csak a 15. század végén informálódhatott először az orosz földekről, többnyire csak említés szintjén, és elsősorban itáliai és lengyel diplomatáktól és tudósoktól. Az első, teljes egészében Moszkóviáról szóló munkát Ioannes Fabri írta 1526-ban. Ő, közvetlen utódaihoz hasonlóan nem járt Oroszországban, hanem orosz követek beszámolóí alapján dolgozott. Az Oszmán Birodalom hódításai felélénkítették az Oroszország iránti érdeklődést is. Az Oroszországban diplomáciai megbízatással járt Sigismund Herberstein 1549-ben megjelent *Rerum Moscoviticarum Commentarii* című írása minden Oroszországba utazó számára

kötelező olvasmánnyá vált. Radnóti Klára azonban felhívja a figyelmet arra, hogy sokkal jobban alakították az európai Oroszország-képet az ún. „moszkovita röpiratok”. Ezek a lakosság szélesebb rétegeihez eljutó, rövid újságok a livóniai háborúk (1558–1583) nyomán terjedtek el, és a keresztény Európát fenyegető ellenségként írták le Oroszországot. Sokat foglalkoztak IV. Iván államával és az *oprichnyina* terrorjával, így az európai köztudatban a moszkvai állam gyorsan a barbárság és kegyetlenség országává vált. A 16. század második felétől csak Angliában jelentek meg objektívebb Oroszország-leírások, mivel az angol írók sokat kölcsönöztek Sigismund Herbersteintől, s mivel Anglia szoros kereskedelmi kapcsolatot alakított ki Moszkvával. Milton munkájának oroszországi recepcióját is összefoglalva Radnóti Klára rávilágít arra, hogy bár a *Moszkóvia* nem nyújtott új ismereteket, a sok kronológiai zavar, szubjektív értelmezés ellenére az angol irodalom figyelemre méltó darabja. Tudományos igénnyel egybegyűrja és összegzi az Oroszországgal és az attól keletre elterülő vidékekkel kapcsolatos korabeli ismereteket, érdekes képet nyújt arról, hogyan viszonyult egy angol író és politikus ezekhez az Angliától nagyon eltérő, távoli országokhoz.